

CĂTĂLIN ZAMFIR. *Incetitudinea. O perspectivă psihosociologică*. București, Edit. Științifică, 1990

Într-o lucrare publicată în 1970 *Pourquoi nous travaillons*, economistul francez Jean Fourastié susținea că domeniul în care se manifestă cea mai mare ignoranță este cel economic. La data respectivă se considera că nivelul cunoștințelor economice, mai ales în ce-i privește pe conducători, nu se ridică mai sus decât erau cunoștințele de geometrie pe timpul lui Pitagora. De aceea J. Fourastié recomanda să fim îngăduitori cu guvernanții societății și economiei liberului schimb atunci când recunosc că nu știu cum să trateze o anumită situație socio-economică mai complexă. Recunoașterea limitelor cunoștințelor noastre este o primă condiție a depășirii lor.

Mai multe opinii de felul acesta s-au emis pe fundalul filosofic persistent al *limitelor cunoașterii*. În științele sociale se impune tot mai mult, ca un concept dominant, cel de INCERTITUDINE. Cartea prof. univ. dr. Cătălin Zamfir propune abordarea dintr-o perspectivă psihosociologică a acestei probleme: - cheie a teoriei deciziei. Incertitudinea este legată de cunoaștere dar nu în sensul simplist: cunoștințe = certitudine, ignoranță = incertitudine. Se poate demonstra, și lucrarea prof. Cătălin Zamfir realizează aceasta, că o amplificare a cunoștințelor poate induce, în stadii diferite, atât la o stare de certitudine cât și la cea de incertitudine. Propoziția 2.6. are următorul conținut: „Certitudinea obiectivă tinde să genereze certitudine subiectivă: incertitudinea obiectivă (măsură a cunoașterii reale de care dispune subiectul) poate fi asociată fie cu incertitudine, fie cu certitudine subiectivă.

Pentru dezvoltarea ideii de incertitudine, în sens cognitiv, ca incompletitudine și fragilitate a cunoștințelor relevante (vezi propoziția 2.1.) este nevoie de o noțiune-suport, redată prin expresia „structura și stabilitatea imaginii cognitive”. În acest context sporul de cunoștințe poate avea efecte destructurante, producând nu claritate, ci confuzie, neliniște, cu alte cuvinte incertitudine subiectivă. Desigur, nu acesta este cazul întotdeauna. Se poate ivi și pragul, pe care autorul lucrării indicate mai sus îl redă prin: de la incertitudinea „y” la certitudinea „y”, adică acela dincolo de care cunoștințele acumulate permit o definiție satisfăcătoare a problemei și o ierarhizare suficient de clară și stabilă a performanțelor decidentului. Așadar, unele cunoștințe pot conduce la reducerea incertitudinii prin faptul că ele contribuie la structurarea și stabilizarea imaginii cognitive, altele, dimpotrivă.

Principalul efect psihologic al incertitudinii este amănarea deciziei și declanșarea unui proces de cunoaștere. Cel puțin acesta este cazul în condițiile unei incertitudini reductibile. Iar la începutul oricărei acțiuni sau decizii agentul face presupuziții că incertitudinea poate fi redusă printr-un efort de cunoaștere. Pe această presupuziție se bazează de altfel orice inițiativă sau activitate creativă. La rindul său succesul cunoașterii sau acțiunii amplifică încrederea decidentului așa cum eșecul poate amplifica incertitudinea și presiunea spre cercetare.

Cunoașterea este infinită atât în privința profunzimii cât și a extensiei. De aceea cu tot efortul de cunoaștere, chiar în cazul de succese, incertitudinea poate persista. Iar incertitudinea persistentă generează indecizie și tinde să blocheze întregul proces. În acest caz este rezonabil de aplicat îndemnul: „făptuiește!” Propoziția 2.27 precizează: Comportamentul rațional în incertitudine persistentă este nu amânarea indefinită, ci acțiunea. Spre acest mod de rezolvare a problemelor tinde și teoria soluției satisfăcătoare spre deosebire de cea a optimului. Pe scurt teoria soluției satisfăcătoare are următorul conținut: în condiții de incertitudine căutarea de noi variante decizionale după ce a fost găsită prima satisfăcătoare nu ar avea o justificare rațională. Șansele de a identifica o soluție mai bună nu sînt semnificative. În schimb, costurile deciziei cresc: consum suplimentar de resurse, amănarea rezolvării problemei și un plus de incertitudine reziduală. Totuși această strategie se dovedește a avea o tendință conservatoare, ducând la criza sistemului.

Într-unul starea de incertitudine este trăită ca una precară, indivizii și colectivitățile umane au căutat diferite căi de absorbție a ei. Dintre căile non-cognitive, artificiale, în lucrare sînt prezentate: tradiția, charisma, delegarea autorității, criteriile aleatoare mascate. Toate acestea au un mecanism comun - de supraevaluare a unei variante decizionale, redat de C. Zamfir prin expresia „investirea cu plus-valoare” atât a soluției cât și a mecanismelor de producere a deciziei. Astfel de mecanisme au o funcție socială și anume de „protecție” împotriva

incertitudinii. Este însă vorba de o protecție nu numai precară, ci într-o anumită măsură și retrogradă, deoarece în acest mod sînt împiedicate procedeele cognitive, raționale de decizie. Instrucțiivă mi se pare atenționarea asupra mitului specialistului, al competenței, al științei. Se cunoștea situații cînd știința însăși este supraevaluată, investită cu plus-valoare. Or, „știința se transformă într-un mit charismatic atunci cînd nu-și asumă caracterul său provizoriu, relativ și incert” (p. 80).

Strategia decizională este strîns legată de sistemul cognitiv al decidentului, care poate fi închis/deschis. Sistemul cognitiv închis este caracterizat printr-un nivel ridicat de certitudine datorat faptului că apelează cu precădere la procedee artificiale de absorbție a incertitudinii. În schimb sistemul cognitiv deschis se caracterizează prin nivel ridicat de incertitudine și prin dezvoltarea mecanismelor pozitive de cunoaștere pentru a face față incertitudinii.

Tipul de incertitudine este un factor de influență în adoptarea unei strategii decizionale. Propoziția 4. 8: „Incetitudinea ireductibilă tinde să genereze strategia satisfacătorului, incertitudinea reductibilă, strategia optimalității tendențiale”. Autorul aduce o serie de teorii și exemple în sprijinul ideii, tot mai des invocată în psihologia contemporană, potrivit căreia omul comun gîndește, evaluează și decide structural diferit de cum procedează omul de știință, specialistul. Se confirmă principiul că o descoperire științifică va contrasta puternic cu așteptarea simțului comun. Acestuia îi lipsește gîndirea statistică sau calculul probabilității. De aceea nu dispune de mecanisme adecvate de reducere a incertitudinii astfel că este înclinat, într-o decizie să adopte prima soluție satisfăcătoare. Pe un plan mai general se demonstrează rolul important pe care-l joacă în decizie și în viață *prima impresie*. Aceasta atrage atenția, se reține, iar tot restul care vine nu face decît să confirme prima impresie. Chiar dacă nu de confirmare este vorba. Un element esențial care distinge două stiluri cognitive diferite, două stiluri de decizie este numărul de alternative formulate, standardizate. Numărul alternativelor determină nu numai amplitudinea căutării informației, a timpului consacrat deciziei dar și gradul de incertitudine subiectivă.

Incetitudinea nu este mai puțin prezentă și aici nu are efecte mai reduse în decizia colectivă. Cu atît mai mult cu cît incertitudinea generează în grup mai ales disens decît consens. Totodată și în grup și în organizație incertitudinea reductibilă tinde să genereze procese de decizie care asumă incertitudinea, care caută să o reducă sistematic cu mijloace cognitive. Condiția de grup, arată C. Zamfir accentuează tendințele destabilizatoare în procesul decizional. Tot așa cum fiecare component al grupului poate căuta să nu intre în disonanță cu grupul și ca atare să adopte mecanisme conformiste și de absorbție a incertitudinii. Ca tehnici de adoptare a deciziilor sînt tratate norme sociale, delegarea de autoritate și decizia de grup. Primele două se încadrează în strategia satisfacătorului.

Ipoteza lucrării *Incetitudinea* permite abordarea grupului social, a stilului de conducere și a structurilor de organizare ca modalități diverse de reducere a incertitudinii. Astfel autorul lucrării consideră că „Birocrațiile raționale sînt în fapt o raționalitate a soluției satisfăcătoare, ridicată la rangul de soluție unică”, nicidecum un model de raționalitate absolută.

În condițiile în care participanții la o decizie au poziții sociale și interese fundamentale diferite, incertitudinea precează spre sisteme cognitive închise, rigide, de mistificare a realității și de adaptare a soluției satisfăcătoare. În acest context își fac loc ideologiile manipulative și propaganda ideologică, ca și mecanisme noi de absorbție artificială a incertitudinii și de conservatorism.

Ceea ce perturbă într-un sens negativ procesul decizional pe baze cognitive, este, în cadrul grupului, diferențierea poziției, a statutului membrilor componente. Prin cercelări concrete s-a verificat faptul că influența asupra deciziei comune este dată nu atît de calitatea soluției cît de poziția ocupată în grup și în organizație. Cu alte cuvinte cel mai puternic împune punctul de vedere. Aceasta mai ales în situații nedemocratice.

Efectele ierarhiei sead în grupurile fondate pe stiluri mai democratice de conducere în aceeași măsură în care democrația reduce diferențierile de statute și de interese pe relația conducere-grup.

O idee mai generală pe care o desprindem din această carte este aceea că persoana umană, societatea și lumea în ansamblul său nu sînt perfect ordonate. La rîndul său și gîndirea este imperfectă. Atunci rezultatul interacțiunii dintre două elemente imperfecte, nu poate fi decît incert. Certitudinea presupune un proces complet conturat de interacțiune între realități perfecte. Dar lumea, gîndirea noastră, deciziile și cunoștințele sînt incerte și imperfecte. Luînd act de acest lucru precum și de faptul că incertitudinea poate fi reductibilă prin mecanisme cognitive sintem îndemnați să recurgem la anumite modalități de decizie, de organizare socială și de stiluri de conducere. Remarcăm sensul constructiv, optimist al cărții: incertitudinea ca și anxietatea constituie date ale vieții, ele nu pot fi complet eliminate, important este însă de a învăța să le depășim prin sporirea capacității de a le face față în mod realist nu iluzoriu, cum prea adesea există tentații de a proceda.

Lucrarea este interesantă nu numai prin construcția de ansamblu, armonios articulată, dar și prin elemente de detaliu. Această mulțime de idei, de sinteze ale cercetărilor anterioare de date, experiențe și concluzii nu pot fi surprinse în schița de față, dar cititorul le poate reține din perspective foarte diferite.

Prin acest nou volum — INCERTITUDINE — Cătălin Zamfir realizează o carte de teorie socială. Pentru demonstrarea ideii sale de bază s-a folosit de un mare volum de bibliografie, de cercetările de sociologie și psihologie. E deja o CERTITUDINE, o carte interesantă și autorul unei lucrări care știe să citească, să se întrebe, să cerceteze și să scrie.

Dr. Ion Zoră

Renașterea unei democrații: Alegerile din România de la 20 mai 1990

Editori: Petre Dănculescu, IRSOP, Klaus Liepell — INFAS - Bonn, IRSOP 1991

Volumul la care ne referim constituie, fără îndoială, un eveniment publicistic deosebit al anului 1991. El se datorează altă perspectivei de abordare, mai puțin cunoscute la noi — sociologia electorală — cât și semnificației politice a informațiilor analizate.

Editorii lucrării, dr. Petre Dănculescu și profesor Klaus Liepell sînt reprezentanții celor două institutii de specialitate implicate efectiv în evaluarea alegerilor postdictatoriale din România: Institutul român pentru sondarea opiniei publice (IRSOP, București) și Institut für Angewandte Sozialwissenschaft (INFAS, Bonn). Elaboratorii studiilor incluse în volum sînt membri ai IRSOP, specialiști cu o bogată experiență în domeniul cercetării sociologice precum P. Dănculescu, I. Bejan, Melania Borțun, M. Dumitru, C. Enescu, C. Hiescu, A. Mușatescu, G. Ohanisian și Cristina Roman.

Din punct de vedere teoretic, ideea de la care se pleacă, așa cum arată P. Dănculescu în capitolul referitor la alegerile postdictatoriale în perspectivă teoretică internațională, este aceea a introducerii unei noi direcții de cercetare prin care să se examineze particularitățile alegerilor postdictatoriale. În acest context alegerile postdictatoriale sînt identificate cu primele alegeri survenite după o perioadă de suprimare de facto a alegerilor democratice. Amploarea totalitarismului, durata perioadei dictatoriale și schimbările în structura socială care au avut loc sînt principalii factori care influențează comportamentul electoral al populației. Sînt evidențiate astfel caracteristicile care deosebesc aceste alegeri de alegerile normale din statele cu tradiție democratică precum și faptul că asemenea alegeri seamănă foarte mult între ele, indiferent de timp și arie geografică.

Principalele caracteristici ale alegerilor postdictatoriale sînt legate de structura sistemelor politice, atmosfera politico-socială preelectorală, temele campaniei electorale, cuantumul participării la vot etc. Cîteva elemente ni se pare că merită a fi reținute în acest sens. Dintre acestea amintim, în primul rînd, extrema proliferare a partidelor în perioadele postdictatoriale. Spre exemplu, în țările din Europa răsăriteană, într-o perioadă de numai cîteva luni înainte de alegeri, în Bulgaria au luat naștere 40 de partide, în Cehoslovacia 26, în Germania răsăriteană 35, în România 75, iar în Ungaria 50.

În România, așa cum rezultă din studiul lui Mușatescu, sporirea numărului de partide a fost determinată de mai mulți factori dintre care, falimentul sistemului monopartid, tradiția pluripartidistă a României, diversitatea opțiunilor și intereselor politice sînt de referință. Dar indiferent de numărul partidelor angajate în campania electorală, numai un număr limitat de partide (între 4 și 8) au intrat realmente în competiție în aproape toate țările postdictatoriale (în Portugalia 5 partide, în Spania și Ungaria 8, în Italia 3, Germania 7, RDG, Bulgaria și România cîte 4). De altfel, timpul scurt între momentul răsturnării dictaturii și ținerea alegerilor libere a împiedicat, probabil, procesul de polarizare a partidelor, îndeosebi în țările est-europene.

În al doilea rînd un fenomen caracteristic perioadei postdictatoriale este contradicția dintre proliferarea partidelor și rezistența populației față de afilierea politică, majoritatea populației manifestînd reticență față de afilierea politică necondițională. Sentimentele dominante care au caracterizat aproape prelutindenii electoratul la alegerile postdictatoriale au fost suspiciunea și teama. Multe temeri apăreau — așa cum rezultă din sondajele preelectorale ale IRSOP prezentate de Ohanisian — în legătură cu faptul că oamenii vor fi apreciați după meritele lor, că se vor respecta mai mult unii pe alții și că în țară va fi calm și liniște. Cu toate acestea populația era, pe ansamblu, optimistă, iar participarea la vot a fost crescută. (Această participare intensă la vot a fost generală în țările est-europene, ajungînd la 93% — în Germania răsăriteană și la 91% în Bulgaria), ceea ce pentru o democrație în curs de constituire reprezintă un fapt pozitiv).